

„Beroepsindeling” ten behoeve van sociaal-geneeskundige onderzoeken

Voor vele en velerlei doeleinden is het van betekenis te kunnen beschikken over een indeling van de bevolking naar sociale criteria. Met name geldt dit ook voor wetenschappelijke onderzoeken op sociaal-geneeskundig terrein.

Men spreekt korthedshalve van beroepsindeling; het blijkt evenwel telkenmale, dat men met het aangeven van het beroep alleen allerm minst in staat is tot groeperingen te komen, die een duidelijke indruk geven van de sociale stratificatie (niet ten onrechte is dan ook in de titel van aanhalings-tekens gebruik gemaakt).

Bij verschillende onderzoeken, die door de Gezondheidsorganisatie T.N.O. werden opgezet of gesubsidieerd, bleek de behoefte aan een hanteerbaar systeem voor het maken van groeperingen groot. De systemen, die bij verschillende andere onderzoeken werden aangetroffen, bleken nl. allerm minst algemeen gebruikelijk te zijn.

Een meer algemeen toepasbaar systeem zou ten minste twee voordelen hebben, nl. dat het de onderlinge vergelijkbaarheid van verschillende onderzoeken vergemakkelijkt, beter gezegd mogelijk maakt, en dat, indien afgestemd op de criteria, die voor de gehele bevolking worden gebruikt, de gelegenheid bestaat de resultaten van een onderzoek als het ware te projecteren tegen een nationale achtergrond.

De Gezondheidsorganisatie T.N.O. heeft ter bestudering van het onderhavige vraagstuk een Oriënteringscommissie ingesteld met als leden:

Prof. Dr. A. Polman (voorzitter), voorzitter Gezondheidsorganisatie T.N.O.,

Drs. T. van den Brink, hoofd Afd. Algemene tellingen en bevolkingsstatistiek, Centraal Bureau voor de Statistiek,

Dr. E. F. Drion, statisticus Afdeling Bewerking Waarnemingsuitkomsten T.N.O.,

Prof. Dr. S. J. Groenman, hoogleraar i.d. sociologie, Mevr. J. H. de Haas-Posthuma, kinderarts, Prof. R. Hornstra, hoogleraar in de sociale geneeskunde,

Dr. M. G. Neurdenburg, geneeskundig inspecteur van de volksgezondheid,

Dr. P. W. L. Penris, medisch adviseur Alg. Prov. Ziekenfonds voor Utrecht en Omstreken en

Mej. A. E. Winkel, secretaris.

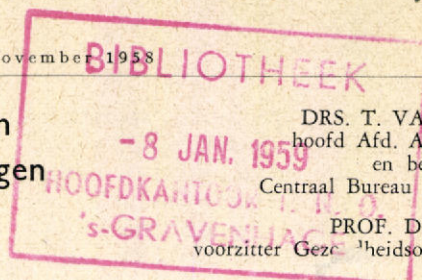
Deze commissie bleek van oordeel, dat een poging moest worden gewaagd om een voorstel ter zake te doen. De commissie was zich hierbij ervan bewust, dat begonnen moest worden met een globaal raamwerk, dat als zodanig kan dienen voor sociaal-geneeskundige onderzoeken, en dat bruikbaar blijft, indien voor speciale onderzoeken een meer gedetailleerde indeling vereist is. In de hierna volgende bijdrage van de heer Van den Brink is een en ander nader uitgewerkt.

A. Polman

Een onderscheiding naar het beroep wordt bij het sociaal onderzoek aangegrepen als middel om te komen tot een groepering van de aan het onderzoek hun medewerking verlenende personen of gezinnen naar categorieën van maatschappelijk verschillend karakter met de bedoeling om na te gaan in hoeverre deze groepen afwijkend reageren op een bepaald verschijnsel.

Het ligt voor de hand om, nu het sociale onderzoek, het sociaal-geneeskundige onderzoek daaronder begrepen, steeds frequenter wordt toegepast, te streven naar een gemeenschappelijk uitgangspunt voor de in de aanvang genoemde beroepsindeling. Met opzet wordt gesproken van een gemeenschappelijk uitgangspunt en niet van een uniforme indeling. Het is nl. praktisch uitgesloten om tot een zodanige indeling te komen, welke te allen tijde voor elk onderzoek toepassing kan vinden. Afhankelijk van het gebied, waarover het onderzoek zich uitstrekt, zal de nadruk zo nodig en zo mogelijk telkens op een ander criterium moeten kunnen worden gelegd. In de hier bedoelde onderzoeken is de beroepsindeling immers nimmer doel op zichzelf, doch slechts middel om aanwijzingen te verkrijgen, welke van dienst kunnen zijn bij het opsporen van oorzaken en achtergronden van gebleken verschillen. Daartoe zal de te gebruiken beroepsindeling zo scherp mogelijk moeten kunnen worden afgesteld op de aard van het desbetreffende onderzoek.

Nadrukkelijk zij evenwel opgemerkt, dat een verschil in maatschappelijk milieu niet alléén af-

DRS. T. VAN DEN BRINK,
hoofd Afd. Algemene tellingen
en bevolkingsstatistiek,
Centraal Bureau voor de Statistiek

PROF. DR. A. POLMAN,
voorzitter Gezondheidsorganisatie T.N.O.

Prof. Dr. A. Polman

la 27.
Kamer Prof. Polman.

hankelijk is van het beroep. Er zijn tal van andere factoren, welke hun invloed hebben op de wijze van leven, in de ruimste zin genomen, en mede beslissend zijn voor de plaats welke het individu in het maatschappelijk leven inneemt. Naast de aard van het beroep spelen, om maar een greep te doen, ook de aard van het bedrijf, waarin het beroep wordt uitgeoefend, de positie in dat bedrijf, de welstand en het intellectueel niveau een rol, terwijl bij lokale onderzoeken ook verschillen in wijze van huisvesting, karakter van de woonwijk e.d. in aanmerking kunnen worden genomen.

Deze opsomming bewijst, dat de aanduiding „beroepsindeling” een te beperkt karakter draagt. Bij een indeling als bovenbedoeld dienen immers zoveel mogelijk van de genoemde elementen tot hun recht te komen. Daartoe is het echter noodzakelijk om voor elk daarvan een voor het statistisch onderzoek geëigend criterium te vinden, dat dan bovendien nog in de praktijk van het onderzoek moet kunnen worden toegepast, waarbij met name is gedacht aan te overwinnen weerstanden van psychologische aard van de kant van de te onderzoeken personen en gezinnen.

Ten einde het verschillend reageren van de afzonderlijke sociale groepen zo goed mogelijk aan de dag te brengen en te kwantificeren, zal het in de regel noodzakelijk zijn de uitkomsten van de „beroepsindeling” van de bij het onderzoek betrokken personen te confronteren met die volgens een overeenkomstige indeling voor de totale bevolking, waarvan de onderzochte groep deel uitmaakt. Dit betekent, dat zowel de indeling van de totale als van de geënquêteerde bevolkingsgroep zo goed mogelijk op elkander moeten worden afgestemd. Op grond van praktische overwegingen zal in deze gevallen in principe sprake moeten zijn van een afstemming van de indeling voor het *speciale* onderzoek op die, welke ten tijde van dit onderzoek voor de *totale* bevolking beschikbaar is. Laatstebedoelde indeling komt immers maar van tijd tot tijd op grond van algemene tellingen beschikbaar en zij is niet voor tussentijdse wijzigingen vatbaar. Dit maakt het van belang om na te gaan, welke „beroepsindeling”, of beter gezegd, welke indelingen naar sociale groepen van de totale bevolking op dit ogenblik ten dienste staan.

Om te beginnen dient de „beroepsindeling” op grond van de Volkstelling van 1947 te worden genoemd. Bij de toen plaatsgehad heb-

bende bewerking zijn reeds vijf criteria in aanmerking genomen.

In de eerste plaats is een onderscheiding gemaakt tussen *bedrijfschefs* en *ondergeschikten*.

Daarnaast is tot op zekere hoogte rekening gehouden met de *sector van het economisch leven*, waarin het beroep wordt uitgeoefend en, zowel voor hoofden als voor ondergeschikten, o.m. de scheiding tussen agrarisch en niet-agrarisch doorgevoerd.

Voorts is gelet op de *aard van het beroep*, waarbij voor de ondergeschikten 29 groepen zijn gevormd en wel op zodanige wijze, dat daarmee tevens zo goed mogelijk een onderscheiding tussen *hoofd- en handarbeiders* wordt benaderd.

Ten slotte is voor bovenvermelde categorieën nog een eerste splitsing mogelijk naar *intellectueel niveau*, t.w. naar al dan niet-academisch gegradeerden.

Nog zij toegevoegd, dat de bezetting van de afzonderlijke groepen volgens bovengenoemde criteria niet gelijk is voor personen van verschillend geslacht, van verschillende leeftijd en burgerlijke staat, voor gezinshoofden en gezinsleden, enz. Hoewel niet volledig, toch bieden de uitkomsten van de Volkstelling 1947 tevens de mogelijkheid tot een verdere differentiatie volgens een aantal van deze aanvullende criteria.

Bovenstaande opsomming mag geenszins de indruk wekken, dat aan de „beroepsindeling” van de Volkstelling 1947 geen feilen kleven. Verschillende groepen dragen uit een oogpunt van sociaal milieu een nog onvoldoende homogeen karakter.

De groep bedrijfshoofden in de nijverheid omvat zowel zelfstandige ambachtslieden als leiders der grootindustrie. In de groep administratief personeel zijn naast elkaar de jongste bediende en de procuratiehouder opgenomen. In de groep ambtenaren valt niet alleen de schrijver doch ook de secretaris-generaal. Tot de groep handarbeiders behoren de krullenjongen en de handlanger tezamen met de hoogst geschoolde fijn-instrumentmaker. Deze voorbeelden zijn zonder moeite met andere aan te vullen. Minder eenvoudig is het evenwel om criteria vast te stellen op grond waarvan een verdere differentiatie kan worden verkregen.

Op grond van de Algemene Woningtelling 1956 is het mogelijk geweest een belangrijke stap verder te komen. Allereerst t.a.v.

de *vraagstelling*. Ten behoeve van het verkrijgen van sociale indicaties op het gebied van de volkshuisvesting is n.l. behalve naar het beroep óók gevraagd naar het inkomen van het hoofd van het huishouden, althans naar de *inkomensgroep*, waarin dat inkomen viel. Het was de eerste maal, dat bij een algemene telling de inkomensvraag werd opgenomen en het behoeft geen betoog, dat daarmee een zeer belangrijk nieuw criterium voor de „beroepsindeling” is verkregen, in het bijzonder voor een verdere differentiatie van de bedrijfs- hoofden, de verschillende categorieën hoofdarbeiders en van de personen zonder beroep. Volledigheidshalve zij toegevoegd, dat de bij de Volkstelling 1947 gestelde vraag naar de academische opleiding, bij een woningtelling niet van betekenis, achterwege is gebleven.

Ook bij de *bewerking* van de verzamelde gegevens is vooruitgang te boeken. Voor alle categorieën van *bedrijfs hoofden* is thans de onderscheiding „werkend zonder resp. met personeel” doorgevoerd (in 1947 alleen voor de nijverheid). Voorts zijn de zelfstandige *vrije beroepen* als afzonderlijke categorie opgenomen. Verder is o.m. elk der tot de *employés* gerekende beroepsgroepen thans, op basis van de aard van het beroep dan wel op grond van het inkomen (tot f 6.000 resp. f 6.000 en meer) gesplitst in hoger en lager. Ten slotte heeft uit de niet-agrarische handarbeiders een selectie plaatsgevonden van de voornaamste *geschoolde beroepen*, waarmee, hoewel de restgroep van deze handarbeiders niet volledig als niet-geschoold mag worden beschouwd, toch een voorlopig bruikbare splitsing van de niet-agrarische handarbeiders is bereikt.

Deze aan de uitkomsten van de Woningtelling 1956 te ontlelen gegevens bieden een nieuwe en tevens de meest recente mogelijkheid voor vergelijking met uitkomsten van speciale onderzoeken. Wel geldt de beperking, dat zij niet voor de beroepsbevolking als geheel ten dienste staan, doch slechts voor de *hoofden van huishoudens*. Daar staat tegenover, dat juist daardoor een betere indicatie van de sociale status van de *gezinnen* is verkregen.

De bovenomschreven uitkomsten van de Volkstelling 1947 en van de Algemene Woningtelling 1956 zijn niet alleen voor het Rijk en de provincies, *doch ook per gemeente* aanwezig, waarmee, van verschillende gezichtspunten uit, willekeurige

grotere gebieden kunnen worden gevormd. Ook voor het lokale en regionale onderzoek kan dus een op eenzelfde gebied betrekking hebbende „beroepsindeling” 1947 resp. 1956 als vergelijkingsmateriaal worden benut.

Gezien het speciale karakter van de Algemene Woningtelling 1956 waren de mogelijkheden om bij deze telling tot een verbetering van de sociale beroepsindeling te komen maar beperkt. Dit punt zal daarom opnieuw de bijzondere aandacht moeten hebben bij de Algemene Volkstelling van 1960. Alsdan zal moeten worden getracht om bijv. voor de bedrijfshoofden het criterium van de bedrijfsgrootte te verbeteren. T.a.v. de verschillende groepen *employés* zal behalve met academische opleiding ook rekening gehouden worden met na het lager onderwijs genoten voortgezet en middelbaar onderwijs. De onderscheiding tussen geschoolde en niet-geschoolde arbeiders kan beter benaderd worden door te letten op genoten vakonderwijs. T.a.v. hoofden van huishoudens zal gepoogd worden tevens aanwijzingen te verkrijgen over het gezinsinkomen, enz.

Thans overgaande op de „beroepsindeling” bij het speciale onderzoek zij in de eerste plaats opgemerkt, dat het voor de hand ligt, dat in het algemeen genomen een groepering naar een beperkt aantal groepen, of in ieder geval de mogelijkheid om uiteindelijk op een beperkt aantal groepen te kunnen terugvallen, bijzondere voordelen biedt. In de regel is immers de omvang van dergelijke speciale onderzoeken niet voldoende voor een uitvoerige differentiatie, terwijl daarnaast bij een gering aantal groepen de indeling zelf minder moeilijkheden oplevert en uiteindelijk ook de uitkomsten een meer overzichtelijk beeld geven. Wellicht dat daarom ten behoeve van sociaal-medische onderzoeken nog al eens gebruik wordt gemaakt van de in Engeland sinds de Census 1911 toegepaste groepering in vijf „social classes”. Op de bezwaren tegen deze indeling kan hier niet uitvoerig worden ingegaan. Wel zij opgemerkt, dat men in Engeland, op grond van de opgedane ervaringen, in aansluiting op de Census 1951 tot een andere combinatie is overgegaan, n.l. tot een indeling in dertien, scherper van elkaar te onderscheiden „*socio-economic groups*” en dat daarbij thans ook de eerdervermelde in Nederland toegepaste onderscheiding tussen *agricultural* en *non-agricultural* en

eveneens de splitsing tussen *non-manual* en *manual* (hoofd- en handarbeiders) is geïntroduceerd. Het in Nederland aangehouden criterium *positie in het bedrijf* (d.w.z. zelfstandig-in loondienst) komt in de nieuwe Engelse indeling nog niet volledig tot zijn recht. Dat dit kenmerk intussen zeker van belang is, moge blijken uit het feit, dat bij het huidige internationale overleg in verband met de komende algemene tellingen rond 1960 de onder-

scheiding tussen zelfstandig en in loondienst essentieel wordt geacht.

Een en ander maakt het te meer voor de hand liggend om bij een „beroepsindeling” voor het sociaal-geneeskundig onderzoek uit te gaan van de criteria, welke reeds eerder voor de overeenkomstige indeling van de gehele bevolking zijn genoemd. Alsdan komt men tot een schema als aangegeven in de hierbij afgedrukte staat.

Voorgestelde „beroepsindeling”

Code	Omschrijving	Aantal hoofden van huishoudens 30 juni 1956
0.	Bedrijfshoofden in het agrarisch bedrijf	217.000
1.	Bedrijfshoofden in andere bedrijfstakken, hogere inkomens ¹⁾	131.000
2.	Bedrijfshoofden in andere bedrijfstakken, lagere inkomens ¹⁾	224.000
3.	Vrije beroepen, wetenschappelijke	16.000
4.	Vrije beroepen, overige	6.000
5.	Employés, hogere ²⁾	184.000
6.	Employés, lagere ²⁾	338.000
7.	Arbeiders in het agrarisch bedrijf	78.000
8.	Arbeiders in andere bedrijfstakken, voornamelijk geschoolde beroepen	346.000
9.	Arbeiders in andere bedrijfstakken, overige beroepen	634.000
11.	Zonder beroep, hogere inkomens ¹⁾	21.000
12.	Zonder beroep, lagere inkomens ¹⁾	409.000
—	Onbekend of nog geen beroep	—
		2.604.000

¹⁾ Onderscheiding op basis van de loongrens bij de sociale verzekering (op 30 juni 1956 f 6.000).

²⁾ Onderscheiding op basis van inkomen of aard van beroep.

De nummering in de eerste kolom is toegevoegd ten behoeve van een eventuele statistische bewerking met behulp van ponskaarten. De aantallen in de laatste kolom geven voor elke groep het aantal hoofden van huishoudens op 30 juni 1956 en daarmee een beeld van de kwantitatieve betekenis van de verschillende groepen.

Met nadruk zij opgemerkt, dat het hiergegeven schema is te beschouwen als uitgangspunt, d.w.z. dat zowel beperking als uitbreiding mogelijk is. Voor elk onderzoek zal daarbij de beslissing afhangen van de bestaande behoefte en van de mogelijkheden, welke bij uitvoering van het onderzoek ten dienste staan. Heeft het onderzoek alleen plaats onder arbeiders en employés of alleen in een grote stad dan zijn in de indeling de groepen voor de bedrijfshoofden, resp. voor de agrarische groepen overbodig. Beperking zal eveneens nodig zijn, indien bij het onderzoek bijv. de

vraag naar het inkomen niet mogelijk is. Wordt deze wél gesteld dan kan bijv. voor de groep „zonder beroep, beneden f 6.000” nog toevoeging van een inkomengrens van f 3.000 worden overwogen, waarmee o.m. een scherpere lokalisatie van de A.O.W.-uitkering ontvangenden kan worden bereikt. Ook uitbreiding in de zin van inlassing van meer criteria is niet uitgesloten, aangezien het speciale onderzoek steeds van veel geringer omvang is dan een algemene telling en bovendien in veel gevallen een meer persoonlijk contact met de geënquêteerde zal bestaan. Voorts kunnen van de in de staat vermelde hoofdgroepen speciale beroepen of beroepsgroepen worden afgesplitst en als afzonderlijke categorieën worden beschouwd. Hierbij kan sprake zijn van de behoefte aan een nog verdere sociale differentiatie, doch het is ook mogelijk, dat men het desbetreffend sociaal-geneeskundig onderzoek mede wil benutten om

tevens een bepaald medisch aspect nader te belichten, dat men wil nagaan, in hoeverre een speciaal medisch verschijnsel samengaat of samenhangt met het typisch karakter van een bepaald beroep cq. met de omstandigheden, waaronder dit wordt uitgeoefend. In deze gevallen zullen, afhankelijk van de binnen het desbetreffende onderzoek betrokken medische sector, in de regel telkens weer andere beroepen in aanmerking komen.

Toch verdient het aanbeveling om ook in deze gevallen aan te sluiten op de in de algemene beroepsstatistiek toegepaste verdere differentiaties en daarmee tevens op het in de staat gegeven uitgangspunt. Eerst dan kan het uiteindelijk gestelde doel worden bereikt, nl. het scheppen van de mogelijkheid om bij de bewerking en beoordeling van de uitkomsten van het *speciale* onderzoek, waar nodig, te kunnen terugvallen op een verdeling van de *totale* bevolking volgens een *overeenkomstige* „beroepsindeling”, en daarnaast, wat de speciale onderzoeken zelf betreft, bevordering van de *onderlinge* vergelijkbaarheid en het elkaar aanvullen van de bij elk dezer onderzoeken over de betekenis van het sociale milieu der onderzochte personen en gezinnen verkregen resultaten.

Volledigheidshalve moet nog de aandacht worden gevestigd op het volgende punt. Bij de meeste speciale onderzoeken zal het voornamelijk gaan om het constateren en zo mogelijk verklaren van verschillen tussen afzonderlijke groepen der bevolking. Men zou hier kunnen spreken van onderzoeken, waarbij in eerste instantie naar afwijkingen in het horizontale vlak wordt gezocht. Daarnaast kan sprake zijn van onderzoeken, waarbij de „beroepsindeling” meer in het bijzonder moet dienen als maatstaf voor een gradatie van de verschillende maatschappelijke milieus in verticale zin, m.a.w. om het aangeven van de plaats op de maatschappelijke ladder. De „beroepsindeling” moet dan een *scala* geven van de beroepen cq. beroepsgroepen naar sociaal prestige. Nu komt in het voorgestelde schema, en met name binnen de hoofdgroepen, wel een bepaalde gradatie tot uitdrukking, doch voor de speciale gevallen waarin de „beroepsindeling” een (meer) volledige scala moet geven, zal een aanpassing in deze richting nader moeten worden bezien. Daarbij moet dan o.m. rekening worden gehouden met het feit, dat, hoewel in principe van dezelfde criteria kan worden uitgegaan, de in de indeling tot uitdrukking ko-

mende gradatie zo goed mogelijk dient overeen te stemmen met een meer of minder aan sociaal prestige, dat „men” aan de afzonderlijke beroepen cq. beroepsgroepen toekent, bij welke waardering in de regel naast redelijke overwegingen mede het sentiment een belangrijke rol speelt, terwijl zij bovendien weer verschillend kan zijn naar gelang de plaats, welke men zelf op de maatschappelijke ladder inneemt en ook regionaal nog afwijkingen kan vertonen.

Met laatstgenoemd regionaal aspect dient nog in ander opzicht rekening te worden gehouden. De plaatselijke c.q. regionale economische, sociale, culturele structuur, enz. kunnen, al dan niet tezamen met lokale accenten ten aanzien van bijv. godsdienstige en politieke opvattingen, leiden tot een typisch lokale sfeer en levenshouding, welke meebrengt, dat eenzelfde sociale groep niet overal op gelijke wijze reageert. Het spreekt vanzelf, dat factoren van deze aard in een *algemene* „beroepsindeling” niet tot uitdrukking kunnen worden gebracht. In de gevallen, dat een speciaal onderzoek zich dan ook over het gehele land uitstrekt, verdient, indien de omvang van het onderzoek dit maar even toelaat, een *regionale* bewerking van de verzamelde gegevens zeker aanbeveling. Vergelijking van de aldus verkregen regionale uitkomsten zal ongetwijfeld verschillen aan de dag brengen, welke het inzicht in de houding en opvatting van de afzonderlijke sociale groepen der bevolking ten opzichte van het bij het desbetreffende onderzoek onderzochte vraagstuk kunnen verdiepen.

Vanzelfsprekend dient de in de staat voorgestelde „beroepsindeling” in de praktijk van het sociaal-geneeskundig onderzoek nader te worden getoetst. Daarbij zullen, en met name wanneer bij een bepaald onderzoek aan deze indeling uitbreiding wordt gegeven, verschillende technische detailpunten een oplossing vragen, zowel bij de eigenlijke classificatie der individuele beroepen als bij de opbouw van het code-systeem, indien de bewerking der verzamelde gegevens langs mechanische weg zal plaatsvinden.

In het kader van dit artikel kan op deze meer technische punten niet worden ingegaan. In voorkomende gevallen is het Centraal Bureau voor de Statistiek echter steeds bereid van advies te dienen. Dit geldt eveneens ten aanzien van de bronnen en het gebruik van de gegevens over de *totale* bevolking volgens de verschillende bij het C.B.S. in ge-

bruik zijnde beroepsindelingen. Het hierbedoelde overleg vindt o.m. reeds plaats op het gebied van kanker (Centrale Kankerregistratie) en reuma (T.N.O.-onderzoek). Daarbij is gebleken, dat een dergelijk contact met de praktijk van het onderzoek

in belangrijke mate kan bijdragen tot verbetering van de indeling en een zo goed mogelijke aanpassing daarvan aan de in dit opzicht bestaande behoeften.

T. v. d. Brink